

УДК 159.973:159.922.1

ГАННА НАЙДЬОНОВА, ТАЇСІЯ ЗАЦЕПІНА

м. Київ

h.o.naydonova@npu.edu.ua, zacepina.taya@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСЕКСУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗУМОВОЮ ВІДСТАЛІСТЮ

Стаття присвячена вивченню статево-рольової ідентифікації дітей та підлітків із розумовою відсталістю. Розглядаються основні теорії та підходи до поняття психосексуального розвитку. Висвітлені можливі девіації психосексуального розвитку дітей і підлітків із розумовою відсталістю та їх обізнаність щодо питань статі, ролі чоловіка і жінки в суспільстві та сім'ї. Визначено, що статева ідентичність розумово відсталих дітей та підлітків залежить від рівня інтелектуального розвитку; діти шкільного віку з розумовою відсталістю мають труднощі під час визначення відмінностей жіночої та чоловічої статі, але правильно ідентифікують себе за статтю.

Ключові слова: психосексуальний розвиток, сексуальність, гендерна ідентичність, інтелектуальна інвалідність, шкільний вік.

Проблема психосексуального розвитку особистості неодноразово привертала до себе увагу психологів та педагогів. Психосексуальний розвиток – один із аспектів онтогенезу, тісно пов'язаний із загальним біологічним розвитком організму, особливо із статевим дозріванням і подальшою зміною статевої функції [13].

Інвалідність через фізичні та/або психічні захворювання може по-різному впливати на індивідуальну сексуальність і засвоєння статевої ролі. Вона відображається не тільки на самосприйманні, сексуальних і суспільних взаєминах індивіда, але і на його соціальному статусі. Засвоєння розумово відсталими дітьми та підлітками понять власної сексуальності, власних потреб і можливостей є надзвичайно важливим для процесу інтеграції їх у соціумі. Тому розв'язання проблеми психосексуального розвитку спрямоване на отримання можливості самоствердження особистості у різних соціальних сферах.

У різні часи проблему психосексуального розвитку людини висвітлювали Л. Акімова, І. Ботнева, Г. Васильченко, С. Гроф, С. Діденко, О. Козлова, В. Маслова, Д. Мані, З. Фрейд, М. Фанті та ін. У корекційній педагогіці й психології вивчалася проблема соціальної поведінки дітей з інтелектуальними порушеннями (Л. Виготський, Т. Власова, О. Гаврилов, Г. Дульнев, Я. Коломинський, В. Липа, М. Матвеева, С. Миронова, М. Певзнер, В. Синьов тощо). Питанням розвитку статевої ідентифіка-

ції у дітей з розумовою відсталістю дошкільного і молодшого віку присвячені дослідження Н. Білопольскої. Дослідження Н. Александрової, В. Гарбузова, Т. Закрепіної, Д. Ісаєва, В. Кагана, К. Лебединської, Д. Лінднера, О. Мاستюкової, Г. Поппе, О. Савіної, О. Стребелевої, В. Ткачової, Л. Шипіциної були присвячені вивченню особливостей психосексуального розвитку та статевої ідентичності у підлітків з розумовою відсталістю.

Інтенсивність соціально-економічних змін в нашій державі загострила проблему адаптації підростаючого покоління до сучасних умов життя. Особливо актуальне це питання для дітей із порушенням розумового розвитку, оскільки вони менше психологічно захищені, а докорінна перебудова життя суспільства, зміна системи відносин у всіх його сферах, стрімкий темп цих змін, економічні труднощі ще більше знижують їхні адаптивні можливості й підвищують психічну вразливість [14, с. 83].

Як відомо, розмежовують ядерну, статеву і статево-рольову ідентичність та сексуальну орієнтацію як компоненти і три лінії психосексуального розвитку. Г. Васильченко із співавторами виділив 3 етапи формування психосексуального розвитку: статева самосвідомість (1–7 років), статева роль (7–13 років), психосексуальні орієнтації (12–26 років). Якщо ранні етапи нормативного психосексуального розвитку відсутні або порушуються, то виникають грубі порушення і деформація

сексуальності, які зачіпають ядро особистості, оскільки в генетичній психології особистість, визначається біосоціальними стосунками і духовними взаємодіями батьків [10].

В статеворольовому підході О. Кочаряна статорольові утворення є стрижневими в структурі особистості, які організують всю систему особистості. Статорольові структури пронизують всю особистість, саме на їх ґрунті розвивається психосексуальність (становлення статевої самосвідомості, засвоєння статевої ролі та формування сексуальної орієнтації) [7]. Д. Ісаєв та В. Каган підкреслюють єдність та взаємодію вроджених задатків, індивідуального досвіду дитини та засвоєння статевої ролі в процесі психосексуального розвитку [4].

Гіпотеза про чотири послідовні стадії розвитку особистості (оральну, анальну, фалічну, геніальну) належить З. Фрейду. У загальну схему розвитку З. Фрейд включив і латентний період, який припадає в нормі на проміжок між 6–7 роками життя дитини і початком статевої зрілості. Але латентний період – це не стадія. Перші три стадії розвитку охоплюють вік від народження до п'яти років і називаються прегенітальними стадіями, оскільки зона статевих органів ще не набула значної ролі в становленні особистості. Четверта стадія збігається з початком пубертату. Найменування стадій засновані на назвах областей тіла, стимуляція яких призводить до розрядки енергії лібідо [12, с. 78].

Розвиток розумово відсталої дитини відбувається за тими ж законами, етапами, що і розвиток дитини без відхилень, але із значними ускладненнями, на патологічній основі. Багато авторів відзначають, що відставання, прискорення і асинхронія статевого дозрівання створюють внутрішньопсихічні поля напруги, підсилюють пубертатні труднощі, викликають психосексуальні аномалії заважають соціальному пристосуванню [8].

Д. Ісаєв і В. Каган проводили дослідження рівня обізнаності розумово відсталих дітей у питаннях статі. Результати дослідження довели, що статевий розвиток розумово відсталої дитини істотно відрізняється від статевого розвитку дитини з неущодженим інтелектом. Ці відмінності стосуються, перш за все,

статєво-рольової поведінки, сексуальної активності, сексуальної орієнтації, загальної обізнаності у питаннях статі [5].

В процесі гендерної соціалізації в дитинстві найбільш сильні механізми – наслідування й ідентифікація з батьками своєї статі [7, с. 27]. Статєва ідентичність – це співвіднесення особистості з тілесними, психофізіологічними, психологічними, соціокультурними значеннями маскулітності і фемітності [6].

За статистикою, значний відсоток дітей із розумовою відсталістю виховується у неповних сім'ях, тому дитина часто немає можливості наслідувати поведінку дорослого своєї статі, або позбавлена можливості формувати уявлення про статєво-специфічну поведінку дорослого протилежної статі; немає змоги сприймати і засвоювати досвід взаємодії між членами сім'ї обох статей (наприклад, досвід між чоловіком і дружиною) [2, с. 105]. У дівчаток емоційна і фізична ізоляція від матері, відсутність ласки в дитинстві призводять в подальшому до невластивих жінкам агресії, відсутності материнської дбайливості і емпатії [3, с. 27].

У дослідженні Н. Заїграєвої та І. Коробейнікова були представлені дані, які характеризують уявлення підлітків про статорольові стереотипи. 78,78% хлопців притримувалися типового маскулітного характеру уявлення і 6,07% типового андрогіттного характеру. Серед дівчат – 58,06% схилилися до типового маскулітного характеру та 16,12% – до типового андрогіттного стереотипу [1, с. 17].

Багато дослідників звертають увагу на те, що розумово відсталі діти мають набагато менше інформації про факти життя, які пов'язані зі статтю, їх уявлення бідні і спотворені, а батьки та вихователі вважають їх великими «пуританами», ніж вони є насправді (Н. Александрова) [15].

Таким чином, теоретичний аналіз досліджень із проблеми психосексуального розвитку розумово відсталих осіб дозволяє зробити висновок, що інтелектуальний дефект зумовлює несформованість статєво-рольової поведінки, спотвореність сексуальної активності, є причиною загальної необізнаності у питаннях статі. Несприятлива соціальна ситуація розвитку (виховання у неповних

сім'ях) негативно впливає на процеси наслідування та ідентифікації з батьками своєї статі. Сексуальні девіації частіше діагностуються у розумово відсталих дівчат, які потерпали від сексуального насильства у ранньому віці.

Розумово відсталі підлітки при досягненні статевої зрілості часто опиняються в ситуації, що характеризується необхідністю майже повністю пригнічувати статевий потяг, тому одним із найбільш частих сексологічних проявів олігофренії є гальмування сексуальності в цілому, тобто відсутність прагнення до контактів з особами протилежної статі, невираженість сексуальних інтересів, пізній вступ у шлюб під тиском родичів, низька сексуальна активність [15].

З метою вивчення статево-рольової ідентифікації дітей та підлітків з розумовою відсталістю нами було проведено емпіричне дослідження на базі спеціальної загальноосвітньої школи «Надія» м. Києва. У дослідженні взяли участь 11 дітей (8 дівчат та 3 хлопчики) віком від 8 до 17 років з розумовою відсталістю легкого та помірного ступеня.

Методичний інструментарій нашого дослідження: спостереження за поведінкою дитини (Н. Татарінцева); малюнковий тест «Намалюй людину своєї та протилежної статі» К. Маховер; «Напівстандартизоване інтерв'ю» В. Кагана; спрощений варіант кольорового тесту Люшера (адаптація В. Кагана); методика «Статево-вікова ідентифікація» Н. Белопольської.

На початковому етапі дослідження було зібрано інформацію від педагогів та вихователів з використанням критеріїв, поданих у спостереженні за поведінкою дитини Н. Татарінцевої. Отримані результати дозволяють стверджувати, що рольова гра слабо сформована. Діти не зацікавлені у виконанні покладеної на них ролі. В трудовій діяльності діти пасивні. Не проявляють інтерес до чогось нового, нестандартного, що вимагає самостійного пошуку рішення. Інтерес до протилежної статі виражений слабко.

Таким чином, можна діагностувати низький рівень статево-рольової поведінки дітей в різних видах дитячої діяльності в групі досліджуваних.

Діти не проінформовані про ідеали і не вміють виділяти естетичні та моральні якості, притаманні образам чоловіка, жінки, сім'ї, не в змозі дати їм емоційно-ціннісну оцінку, не виявляють інтересу до цих образів. У своїй поведінці не орієнтуються на норми статево-вікових відносин.

За допомогою малюнкового тесту «Намалюй людину своєї та протилежної статі» К. Маховер було визначено уявлення розумово відсталих школярів про людину чоловічої та жіночої статі через визначення суми статевих ознак, зображених на малюнку.

Аналіз результатів дослідження спирався на такі ознаки:

1. Зображена фігура відповідає статі зображеної особи – 27,27% дітей.
2. Наявність відповідного зображеній особі одягу та аксесуарів – 9,09% дітей.
3. Відповідність зачіски зображеній особі – 45,45% дітей.
4. Зображення вторинних статевих ознак – 9,09% досліджуваних.
5. Зображення первинних статевих ознак (геніталії) – 0%.

Обличчя промалювали 81,81% дітей. Очі, відповідно до статі зображеної особи (в дівчат довші вії), зобразили 18,18% дітей. Губи – 0%.

27% досліджуваних дітей ідентифікували абстрактну інструкцію: «Намалюй хлопчика та дівчинку» з конкретними людьми (мама, папа, брат, однокласник).

На основі отриманих даних за малюнковим тестом «Намалюй людину своєї та протилежної статі» К. Маховер можна зробити висновок, що малюнки хлопчиків при зображенні статевих ознак обох статей є більш чіткими, ніж у дівчаток. Хлопчики більше приділяють увагу деталям. При зображенні протилежної статі хлопчики промальовують волосся, обличчя та вторинні статеві ознаки. Людину своєї статі промальовують більш яскраво і більшою за розмірами, що свідчить про ідентифікацію зі своєю статтю і дозволяє зробити висновок, що у хлопчиків уявленнє про свою стать більше, ніж про протилежну. Малюнки показують певну зрілість хлопчиків по відношенню до дівчаток при відображенні ознак своєї статі (малюнки більш деталізовані, сексуальні відмінності чіткіші).

Дівчата (45%) малюють однаково представників обох статей. 18% дівчаток намалювали хлопчика більшим за розмірами і 18% – меншим, ніж свою стать. 27% дівчаток приділили увагу деталям, що говорить про недостатню інформованість дівчаток і меншу сформованість уявлень про відмінності статей.

Для вивчення когнітивного аспекту статеворольової ідентифікації дітей та підлітків з розумовою відсталістю нами було використано методичку «Напівстандартизоване інтерв'ю» В. Кагана. За результатами опитування 73% дітей правильно визначили свою стать та розуміли незворотність своєї статевої приналежності. 18% дітей через порушення мовлення не змогли дати чіткої відповіді та 9% – підтвердили, що можуть заснути дівчинкою, а прокинутися хлопчиком. З усіх досліджуваних лише 27% змогли сказати, чим відрізняється хлопчик від дівчинки (волоссям, «дівчатка гарні, а хлопчики веселі», «дівчатка носять взуття на каблуках, а хлопчики – ні»).

Отримані данні свідчать, що діти правильно ідентифікують себе за статтю, але в них недостатньо сформовані уявлення про відмінності статей, недостатньо уявлень про протилежну стать. У 9% дітей не сформоване уявлення про незворотність статі. Діти шкільного віку з розумовою відсталістю диференціюють чоловіків та жінок за зовнішнім виглядом, 9% дітей – за особистими якостями.

За допомогою спрощеного варіанту кольорового тесту Люшера (В. Каган) визначено емоційне сприймання себе та представників іншої статі (табл. 1).

За методичку «Спрощений варіант кольорового тесту Люшера» (адаптація В. Кагана) більшість дітей обрала колір, який найбільше сподобався, сірий – (3 дівчинки (27,3%)

та 2 хлопчика (18,2%)). При цьому віднесли його до своєї статі 18,2% дітей. Цей колір символізує нейтральність і неучасність, соціальну відмежованість, невірноваженість, млявість і розслабленість, невпевненість, несаможиттєвість і пасивність.

Синій колір як найулюбленіший обрали 9% дітей. Синій колір є вираженням існуючої біологічної потреби: в фізіологічному плані – це потреба в спокої, в психологічному – в почутті задоволеності, тобто в спокої і задоволенні бажань. 9% дітей (хлопчики) обрали синій колір для жіночої статі.

Чорний колір для своєї статі обрали 18,2% дітей (хлопчики). Він означає компенсаційну поведінку в крайній формі. Той, хто ставить чорний колір на перше місце, хоче відкинути все, висловлює протест проти існуючого положення, проголошує, що все йде не так, як має йти.

Коричневий колір для своєї статі обрали 45,4% дітей. У дитини існує підвищена потреба у фізичному благополуччі і чуттєвому задоволенні, позбавленні від якої-небудь проблеми, яка викликає у неї почуття фізичної незручності. Ця проблема може бути викликана реальною загрозою для життя або фізичним захворюванням.

Для своєї статі фіолетовий колір обрали 27,3% дітей. Символічне значення кольору: вразливість, емоційна виразність, чутливість, інтуїтивне розуміння, зачарованість і мрійливість, захоплення і фантазії.

Зелений колір для своєї статі обрали 45,4% дітей. Цей колір символізує вольове зусилля, напругу і наполегливість, високий рівень домагань і самовпевненість, прагнення до самовираження, успіху і влади, діловитість, наполегливість і завзятість у досягненні цілей, упертість, енергійний захист своїх позицій.

Таблиця 1 – Вибір кольору розумово відсталими школярами

Вибір кольору	Кольори							
	сірий	синій	жовтий	червоний	зелений	коричневий	фіолетовий	чорний
Вільний вибір	5 (45,4%)	1 (9%)	2 (18,2%)	2 (18,2%)	1 (9%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
Для хлопчика	4 (36%)	7 (63,6%)	2 (18,2%)	2 (18,2%)	4 (36%)	6 (54,5%)	2 (18,2%)	8 (72,7%)
Для дівчинки	4 (36%)	1 (9%)	6	6	6	2 (18%)	7 (63,6%)	0 (0%)
			по 54,5%					

Червоний колір для своєї статі обрали 63% дитини. Цей колір символізує силу волі, активність, що доходить в ряді випадків до агресивності, прагнення до успіху через боротьбу, владність, потребу діяти і витратити сили, лідерство та ініціативність, збудженість. Особистісні характеристики: чуйність, рішучість, енергійність, напруженість, дружелюбність, впевненість, товариськість, дратівливість.

Жовтий обрали 36% дітей для своєї статі. Цей колір символізує активність, прагнення до спілкування і сприйнятливості до всього нового, оптимізм, радість і веселість, розслабленість і розкутість, оригінальність і прагнення до розширення своїх можливостей. До особистісних характеристик відносяться: балакучість, відкритість, товариськість, енергійність [9].

Для дослідження рівня сформованості аспектів самосвідомості, пов'язаних з ідентифікацією статі та віку, застосовано методику «Статеві-вікова ідентифікація» Н. Белопольської. За її результатами без помилок склали віковий ряд, який відповідає своїй та протилежній статі лише 9% дітей.

Правильно ідентифікували себе з картинкою 45,4% дітей. Ідентифікували себе із старшим віком 27,3% досліджуваних. Ідентифікували себе правильно за віком, але неправильно за статтю 27,3% дітей.

Картинка, яка найбільше не сподобалась: той самий вік, але протилежна стать – 9% (ідентифікували себе з цією картинкою); свій вік та своя стать – 18,2%; похилий вік – 27,3%; немовлячий вік – 18,2%; 27,3% дітей не змогли дати відповідь.

Картинка, яка найбільше сподобалась: свій вік та стать – 27,3% школярів; старший вік, але своя стать – 27,3%; свій вік, але протилежна стать – 18,2%; старший вік, протилежна стать – 9%; 18,2% дітей не змогли дати відповідь.

Результати, отримані у ході виконання методики «Статеві-вікова ідентифікація» Н. Белопольської, дають підставу стверджувати про несформованість статево-вікової ідентифікації дітей та підлітків з розумовою відсталістю. Лише 45,4% дітей правильно ідентифікували себе з віком. Це пов'язано з тим, що діти шкільного віку в більшості випадків при ідентифікації фіксуються на деталях.

При побудові вікового ряду виникали труднощі при виборі картинок раннього та дошкільного віку. Також діти не брали до

уваги картинку старечого віку, що може бути пов'язано з недостатністю уявлень про похилий вік та з негативним ставленням до людей старшого віку, нерозуміння можливості ідентифікації з образом «старість».

Отже, можна зробити такі **висновки**:

1. Статеві ідентичність розумово відсталіх дітей та підлітків знаходиться в залежності від рівня інтелектуального розвитку: чим він вищий, тим більшу кількість ознак своєї та протилежної статі ідентифікує дитина.
2. Більшість дітей та підлітків із розумовою відсталістю правильно ідентифікують себе за статтю. Згідно результатів методики «Намалюй людину своєї та протилежної статі» хлопчики з розумовою відсталістю краще, ніж дівчатка, диференціюють ознаки своєї та протилежної статі.
3. Найбільше дітей та підлітків з розумовою відсталістю не приваблює похилий вік, а подобається юнацький. Ми вважаємо, що через недостатню обізнаність про вікові особливості літнього віку і недорозвинення уяви, досліджувані не в змозі уявити себе людиною похилого віку, а також можливе негативне ставлення до людей похилого віку через ідентифікацію їх з прабатьками, які можуть висувати занадто суворі вимоги у вихованні по типу домінуючої гіперопіки. Юнацький вік асоціюється у дітей та підлітків з розумовою відсталістю з певною вседозволеністю, можливістю задовольняти свої інстинктивні потреби та недослухатися до настанов дорослих.
4. Чоловікам діти та підлітки з розумовою відсталістю приписують такі якості як надійність, спокій, здатність відгородити від проблем та захищати, певну поведінку протесту; жінкам – чуттєвість, романтизм, мрійливість, рішучість, успішність.
5. Більшість досліджуваних мали труднощі під час визначення відмінностей жіночої та чоловічої статі. На нашу думку, це обумовлено, з одного боку, бідним словниковим запасом, а з іншого – недостатнім досвідом соціально-рольової взаємодії, вихованням в більшості випадків в неповних родин, внаслідок чого відсутній приклад побудови сімейних стосунків та несформовані уявлення про статево-рольові функції чоловіка та жінки тощо.

Спираючись на результати даного дослідження був зроблений висновок про недостатність знань дітей та підлітків з розумовою

відсталістю про гендерні ролі, соціально-рольові функції, стандарти взаємодії та поведінки жінок та чоловіків, про сімейні ролі дружини та чоловіка, але високий відсоток правильної ідентифікації себе з відповідною статтю.

Таким чином, актуальним питанням сьогодення є проблема створення оптимальних умов для передачі соціального досвіду дітям і підліткам з розумовою відсталістю та формування у них уявлень про статево-рольові функції чоловіка та жінки, стандарти їх поведінки, функції чоловіка та дружини в сім'ї, їх роль у вихованні дітей, сформованість статево-вікової ідентифікації.

Список використаних джерел

1. Гусева Ю. Е. Гендерная социализация / Ю. Е. Гусева // Гендерная психология. Практикум / под ред. И. С. Клециной. – СПб., 2009. – С. 259–261.
2. Жарікова І. О. Особливості уявлень розумово відсталих хлопців підліткового віку про батьківські ролі чоловіка / І. О. Жарікова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 26. – С. 104–107.
3. Заиграева Н. В. Особенности гендерных представлений у депривированных девочек-подростков с умственной отсталостью / Н. В. Заиграева // Дефектология. – 2011. – № 5. – С. 27–34.
4. Исаев Д. Н. Половое воспитание и психогигиена пола у детей / Д. Н. Исаев, В. Е. Каган. – Л.: Педагогика, 1979. – 184 с.
5. Исаев Д. Н. Половое воспитание детей. Медико-психологические аспекты / Д. Н. Исаев, В. Е. Каган. – Л.: Педагогика, 1988. – 160 с.
6. Каган В. Е. Половая идентичность у детей и подростков в норме и патологии: автореф. дис. ... д-ра мед. наук / В. Е. Каган. – Л., 1991. – 33 с.
7. Кочарян А. С. Личность и половая роль (симптомокомплекс маскулинности / феминности в норме и патологии) / А. С. Кочарян. – Х.: Основа, 1996. – 127 с.
8. Лебединская К. С. Психические особенности детей с патологией темпа полового созревания / К. С. Лебединская. – М.: Медицина, 1969. – 156 с.
9. Люшер М. Цвет вашего характера / М. Люшер. – М.: Рипол классик, 1997. – 236 с.
10. Максименко С. Д. Личность начинается с любви / С. Д. Максименко. – Медицинская психология. – 2006. – № 2. – С. 3–13.
11. Найдьонова Г. О. Психосексуальный розвиток дітей з психофізичними особливостями / Г. О. Найдьонова, Т. О. Пахолок // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. – 2015. – Вип. 29. – С. 207–213.
12. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб.: Питер, 2003. – 608 с.
13. Филатова-Сафронова М. А. Основы психосексуального развития человека / М. А. Филатова – Сафронова. – Казань: «Познание», 2011. – 204 с.
14. Хохліна О. П. Проблема дослідження рольової поведінки підлітків з вадами розумового розвитку / О. П. Хохліна, С. Л. Горбенко // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 1. – С. 83–88.
15. Шипицина Л. М. «Необучаемый» ребенок в семье и обществе. Социализация детей с нарушением интеллекта / Л. М. Шипицина. – 2-е изд., перераб. и дополн. – СПб.: Речь, 2005. – 477 с.

GANNA NAYDONOVA, TAISIJA ZATSEPINA
Kyiv

THE PECULIARITIES OF PSYCHOSEXUAL DEVELOPMENT IN SCHOOL CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITY

The article is devoted to the study of sex-role identification in children and adolescents with intellectual disability. The main theories and approaches to the concept of psychosexual development are considered. The possible deviations of psychosexual development in children and adolescents with intellectual disability and their awareness about gender issues, the role of men and women in society and family are highlighted. It is determined that the sexual identity of such children depends on the level of intellectual development; school-age children with intellectual disability have difficulties in identifying differences between women and men, but correctly identify themselves by gender.

Key words: psychosexual development, sexuality, gender identity, intellectual disability, school age.

АННА НАЙДЬОНОВА, ТАИСИЯ ЗАЦЕПИНА
г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОСЕКСУАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ ДЕТЕЙ ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С УМСТВЕННОЙ ОТСТАЛОСТЬЮ

В статье раскрывается проблема изучения поло-ролевой идентификации детей и подростков с умственной отсталостью. Рассматриваются возможные отклонения во психосексуальном развитии умственно отсталых детей и подростков, их осведомленность касательно вопросов пола, роли мужчины и женщины в обществе и семье. Определено, что половая идентичность детей с умственной отсталостью зависит от уровня интеллектуального развития. Дети школьного возраста с умственной отсталостью имеют трудности при определении отличий женского и мужского пола, но правильно идентифицируют себя по половой принадлежности.

Ключевые слова: психосексуальное развитие, сексуальность, гендерная идентичность, интеллектуальная инвалидность, школьный возраст.

Стаття надійшла до редколегії 11.11.2018